

UTAK ÉS TÉVUTAK AZ '50-ES ÉVEK TUDOMÁNPOLITIKÁJÁBAN

Bartha Elek

Előszó

A Debreceni Egyetem 2016 októberében számos rendezvényt szentelt az 1956-os forradalom és nemzeti felkelés 60. évfordulója emlékezetének. A város és az egyetem közösen készült az ünnepségekre, a megemlékezések a legkülönbözőbb programok egész sorával kívánták felidézni az egykori eseményeket és az '50-es évek Magyarországnak mindennapi életvilágát. Az egyetemi rendezvények kiemelkedő eseménye volt az a tudományos konferencia, amely ünnepélyes keretek között, egyúttal pedig szakmai igényességgel kívánt áttekintést adni az 1950-es évek tudományosságáról, az egyes diszciplínák akkori irányairól, fejlődési lehetőségeiről és kényszerpályáiról. Az előadók – a Debreceni Egyetem, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem és a Déri Múzeum professzorai, tanárai, kiemelkedő tudós személyiségei – a korszak tudományos életét idézték fel és értékelték hat évtized távlatából, egy-egy tudományterületen végigkövetve a korszak nemegyszer napjainkig is érezhető utóéletét és hatásait. A konferencián elhangzott nyolc előadás természetesen nem fedi le a magyar tudomány teljességét. Jelentős tudományszakok maradtak ki a rendezvényen megjelenő diszciplínák sorából, mások pedig csak érintőlegesen, rokon tudományokkal összevonva kaphattak említést. Mégis, ha nem is teljes, de mindenképpen reprezentatív képet kaphatunk az elhangzott és publikált formában megjelenő előadások révén a korszak tudományos életéről.*

Nemzeti ünnepeink, történelmi évfordulóink értékelését hitelesebbnek szoktuk tekinteni olyan időtávlatból, amely már némi rálátást enged, bizonyos szabadságot ad az események értelmezésének. Néhány évtized elegendő lehet ahhoz, hogy a személyes érintettségek, érdekek és indulatok tompuljanak valamilyest, az értelmezést a személyesen közvetlen módon már nem érintett generációk vehessék kezükbe. Nem mellékes szempont az sem, hogy az évforduló, a vele együtt felidézett eseményekkel, a politikai küzdőtér résztvevői számára is hátrább sorolódik, a második vonalba kerül, és egyre inkább az emlékezetkultúra részévé válik.

*A konferencia előadásait Abádi Nagy Zoltán professor emeritus, a Debreceni Szemle Alapítvány kuratóriumának tagja, mint vendégszerkesztő, rendezte sajtó alá.

A rendszerváltás óta eltelt több mint két és fél évtized alatt hatalmas mértékben megnőtt az az ismeretanyag, amely 20. századi történelmünknek erre az ellentmondásos időszakára vonatkozik. Történeti források, személyes emlékek, féltve őrzött családi és közösségi ereklyék kerültek elő rejtkehelyükről, külföldi száműzetésükből. Aligha kell bizonygatni, hogy a rendelkezésre álló ismereteknek ez az áradata mennyire fontos a tudományosság szempontjából. Nem kisebb a jelentősége azonban annak sem, hogy a hagyományt magáénak érzők köre, a társadalom miképpen értelmezi, miképpen viszonyul hozzá, hogyan dolgozza fel a maga számára.

Hat évtizeddel ezelőtt lezajlott egy forradalom és szabadságharc, amely mára nemzeti múltunk, és túlzás nélkül állíthatjuk, a világtörténelem részévé vált. Része lett azonban egy ideje a jelennek is. Nem csupán azért, mert sokan élnek még közöttünk az akkori hősök, a kortársak, a szemtanúk közül. 1956 magyar nemzeti múltunk dicsőséges emléke, miközben mindannyiunk számára közvetlen kulturális élményként is megnyilvánul. Jelenünkhöz tartozik, mivel igazodási pontot jelent életünkben. Minden esztendőben, amikor az októberi évforduló közeleg és elérkezik, emlékezünk, hivatkozunk rá, megpróbáljuk újra és újra értelmezni, valljuk – bár bizonyára nem mindannyian – az általa képviselt vagy jelképezett értékeket. 1956 tehát nem csupán múlt, de jelenvaló valóság, nemzeti identitásunk, mindennapjaink része. Ebben a minőségében van jelen mai életünk számos területén, így a tudomány világában is.

Minden tudomány a maga módszereivel és sajátos látásmódjával képes hozzájárulni ahhoz, hogy az 1956-jelenség nemzeti, osztársadalmi szinten, de akár nemzetközi szinten is hiteles értelmezést nyerjen. Képes hozzásegíteni ahhoz is, hogy jobban megértsük mindazt, ami 1956 kapcsán országunkban történt és történik. A tudomány számára pedig szinte felbecsülhetetlen, hogy a folyamatosan jelené váló múlt emlékei birtokunkban maradjanak és kellő szakmaisággal megalapozott, hiteles értelmezést nyerjenek.

1956 és mindaz, ami abban az időben, a gyakran és nosztalgia nélkül emlegetett '50-es években történt, immár végérvényesen az emlékezet része lett. A történelem szerencsés alakulása folytán mindez még olyan időszakban mehetett végbe, amikor az emlékezet számára az individuum szintjétől a családi, települési és más közösségi szinteken keresztül a nemzeti emlékezetig volt lehetősége felépülni, a diktatúra évtizedei nem tartottak annyi ideig, amely helyrehozhatatlan szakadást idézett volna elő az emlékek láncolatában. 1956 így máig megőrizhette frissességét, személyességét.

Ezt a sajátos állapotot idézi fel a Debreceni Egyetem által szervezett ünnepi konferencia is. Professzoraink között sokan vannak, akik személyes emlékeket is őriznek ebből az időszakból. De már alig akad olyan, aki nem gyermekként vagy diákként, hanem tudományá aktív művelőjeként érthette meg az '50-es éveket. A korszak tudománytörténeti értékeléséhez azonban mégsem csupán a történeti

források az elsődlegesek, hiszen az akadémiai szférában máig érződnek a diktatúra tudománypolitikájának hatásai.

A 60. évforduló eseményei során is gyakran elhangzik, hogy az Egyetem és Debrecen városa élen járt a forradalomban és a szabadságért vívott rövid küzdelmünkben. Az egyetemi szervezésű ünnepségek fontos eleme volt az ünnepi konferencia, amelyben Debrecen egyetemlein és kulturális-tudományos intézményeiben működő tudósok, adnak áttekintést tudományterületük 1950-es évekbeli helyzetéről és annak utóhatásairól. Talán nem túlzás, ha ezt a konferenciát az évforduló napjaiban országszerte zajló ünnepi rendezvények sorában is különlegesnek, és egyetemünk profilját tükrözőnek tekintjük. Tudománytörténeti konferenciákat más felsőoktatási és tudományos intézményekben is rendeznek, a mi konferenciánkon azonban – a sokkarú és a tudományok legszélesebb körét átfogó egyetemet reprezentálva – az itt elhangzó előadások számos tudomány '50-es évekbeli állapotáról ad áttekintést. Egy olyan korszak tudománytörténetével foglalkozunk, amely nem egyféle módon, hanem változatos utakon és eszközrendszerrel volt képes befolyásolni a korabeli tudományt: szervezeti úton (például egyetemek szétszedésével, intézményi átszervezésekkel, karok, képzések bezárásával), közvetlen beavatkozásokkal, erőszakos módon (egyetemi hallgatók, kutatók, tanárok bebörtönzésével, kivégzésével), vagy a tudományhoz tartozó gyakorlat: a termelés, az egészség, a társadalom manipulálásával. Ezt tükrözik a konferencián elhangzott előadások, amelyeket az Egyetem önálló kötet formájában jelentet meg, és amelyeknek a Debreceni Szemlében való közzétételéhez hozzájárultunk. Az elhangzott előadások közül a Debreceni Szemle jelen száma a jogtudományi-jogászképzési, a humán- és társadalomtudományi, a közgyűjteményi, a teológiai, valamint a zeneművészet-zenetudományi témájú előadások nyomtatott változatát tartalmazza. *(Az agrártudomány, a genetika, az orvostudomány és a természettudomány '50-es évekbeli helyzetével foglalkozó tanulmányok – terjedelmi okokból folyóiratunk következő számában jelennek meg. A szerk.)*